

- Bogdan: ogdan F. Dictionary of Ukrainian surnames in Canada. – Winnipeg; Vancouwer, 1974.
- Leksik: eksik prezimena Socijalisticke Republike Hrvatske. – Zagreb, 1976.
- Rymut: Rymut K. Nazwiska polaków. Słownik historyczno-etymologiczny. – Kraków, 1999-2001. – T. I-I.
- SJP: Słownik języka polskiego / Pod red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedzkiego. – Warszawa etc., 1904-1927. – T. I-VIII.
- SSNO: Słownik staropolskich nazw osobowych / Pod red. W. Taszyckiego. – Wrocław etc., 1967-1976. – T. I-VII.
- Sychta: Sychta B. Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej. – Wrocław etc., 1967-976. – T. I-III.
- UM: Urbár hradného panstva Makovica 1618 // Urbáre beudálnych panstiev na Slovensku. – Bratislava, 1959. –II. – S. 58-124.
- Vasmer RGN: Russisches geographisches Namenbuch / Berg. von M. Vasmer. – Wiesbaden, 1962–1980. – Bd I-X.
- Wolnicz-Pawłowska: Wolnicz-Pawłowska E. Antroponimia łemkowska na tle polskim i słowackim (XVI-XIX wiek). – Warszawa, 1993.

Iryna Yefymenko. The anthroponymical etudes. *The article is deal on problem of defines of anthroponymical etymon and primary nominative motives of the anthroponymical stem. Etymologically, the contemporary surname Бучко may have some different from the genesis attitude Ukrainian apellatives.*

Key words: *anthroponym, anthroponymical stem, etymon, semantics, apellative.*

Ольга Карпенко (Київ)

ЕТИМОЛОГІЧНІ НОТАТКИ З МІКРОТОПОНІМІЇ ПОЛІССЯ

Вивчення слов'янських старожитностей на матеріалі непротічних водних об'єктів із подальшою їхньою етимологічною інтерпретацією. Реконструкція апелювальної лексики на базі потіпа propria.

Ключові слова: *мікротопонім, етимологія, праслов'янїзм, композит.*

Інформаційна цінність гідронімів для дослідження найдавнішої мовної ситуації загальноновизнана в лінгвістиці. Залучення нових матеріалів, здійснене за рахунок етимологічного вивчення мікрогідронімів, до складу яких входять назви озер, боліт, торфовищ, ставків тощо, дозволяє отримати нові відомості про слов'янську архаїку в цілому. Доволі очевидним видається той факт, що в сукупній кількості мікрогідронімів значна частина їх – це похідні утворення від інших онімів, зокрема гідронімів, ойконімів тощо. Тільки в межах Центрального Правобережного Полісся деривати на -ськ від контактних топонімів значно превалюють над усіма іншими структурними моделями. Поміж них найцінніші ті, які в своїх основах зберігають пам'ять про назви колишніх об'єктів, наприклад, мікрогідронім *Швабієське* – торф. у долині р. Радич л. Ужа п. Прип'яті п. Дніпра [СГУ: 455]; 16 км на півн. схід від с. Барапці Ємільчинськ. р-ну Житомирськ. обл.; *Швабовское* [ТФ 2: 273] – свідчить про існування на карті області ойконіма *Шваби*. Втім, маючи значну інформативність, такі утворення – завжди вторинні, а, отже, хронологічно пізніші.

Нашою метою залишається збільшення кількості назв, які за формальними ознаками можуть претендувати на праслов'янську архаїку. Тривале вивчення гідронімів цього регіону виявило чимало давніх слов'янїзмів без видимої або зі слабкою опорою в апелювальній лексиці української мови. Залучення мікрогідронімів дозволяє розширити коло таких назв, заповнити порушені ланки в етимологічних гніздах окремих слов'янських мов, передусім української. Значна частина поліських

мікрогідронімів має ознаки архаїчного слов'янського словотвору, а також паралелі на інших теренах. Детальніше зупинимося на характеристиці окремих мікрогідронімів.

1. *Лівка* – торф., у межиріччі Уборті п. Прип'яті п. Дніпра та Перги п. Уборті п. Прип'яті п. Дніпра [СГУ: 416–577]; Олевськ. р-н Житомирськ. обл. [ТФ 2: 135]. Наскільки нам відомо, ця назва ще не була предметом спеціального розгляду. Інтерес до неї викликаний кількома причинами: 1. практична відсутність апелятивної підтримки в межах сучасної української мови; 2. можливість її розгляду як базової основи для ойконіма *Олевськ* – смт на Житомирщині [Анк. 1988].

За формальними ознаками мікрогідронім можна співвідносити з *Левки* – ойконім у Прилуцьк. р-ні Чернігівськ. обл. [АТУ: 339], *Левки* – фільварок на Волині, *Левки* – ойконіми у Галичині, а також у Прилуцьк пов. кол. Полтавськ. губ. [Vasmer V: 84], *Левки* – ойконіми у кол. Брестськ., Вітебськ., Гродненськ., Мінськ. та Могильовськ. губ. [Vasmer V: 84].

Відомо, що більшості слов'янських мов властивий іменник *левка*, пор. рос. діал. *левка́* 'лівша' [СРГСУ II: 87], *левко́* 'те саме' [СРНГ 16: 30], пол. *lewka* 'ліве дуло вогнепальної зброї', с.-х. *lijevka* 'ліва рука', слвц. *levka* 'лівша' з псл. **lěvьka / *lěvьko* [ЭССЯ 15: 32]. Загальна його семантика 'лівий' добре вмотивовує назви лівобічних водних об'єктів і найменування населених пунктів, розташованих ліворуч річки, озера тощо. Пояснення в такий спосіб мікротопоніма *Лівка*, який локалізується у межиріччі двох річок (Перги та Уборті), викликає закономірний сумнів. Поза тим, упадає в око різниця в наголошенні. В апелятивах *левка́* та *левко́*, що функціонують у східних слов'ян лише в діалектах російської мови, наголошений другий склад, тоді як у мікротопонімі *Лівка* наголос стійко фіксується на першому складі. У свій час, досліджуючи болгарські гідроніми *Ливка* і *Левница*, які були правими притоками, Й.Заїмов також указав на недоцільність їхнього зв'язку з блг. *ляв*, діал. *лев* 'лівий' і висловив припущення про походження

потамонімів від утраченого болгарською мовою терміна *лева* ‘річка, злива’ [Zaimov: 227, 230].

При спробі пояснення поліського мікротопоніма *Левка* нам тривалий час не вдавалось знайти апелятив *лева* в лексикографічних джерелах української мови, тому ми опиралися в першу чергу на діалектні матеріали російської та білоруської мов. У говірках російської мови апелятиви *лева*, *лѣва* найчастіше трапляються поміж географічних і метеорологічних термінів, пор. (яросл.) *лѣва* ‘вода; злива, потік’ [ЯОС 5: 123], (пн.-уральськ.) *лева* ‘калюжа’ [СРГСУ II: 87], тільки у Вологодськ. обл. *лева*, *лѣв* ‘післяпологова кровотеча’ [СРНГ 16: 307]. У говірках білоруської мови засвідчено префіксальні похідні *залѣва* ‘низинні або жолобоподібні місця на схилі гори, де збігає потоком вода весною під час великих дощів’ [Яшкін: 72] та *улѣва* ‘місце, де одна річка впадає в другу’ [Яшкін: 196]. Крім східних слов’ян, ім’я *lewa* ‘сильний дощ’ відоме полякам [Kusała: 37]. Апелятив *лева* походить з псл. **lěva*, що словотвірно сягає дієслова **lěvati* [ЭССЯ 15: 26]. Тільки нещодавно в західно-поліських говірках української мови був вилучений його парадигматичний варіант – *лев* ‘злива’ [Аркушин 1: 278] < **lěvь*.

Наведена апелятивна лексика дозволяє розглядати мікротопонім *Левка* як вірогідне похідне з суфіксом *-ька* від географічного терміна *лев*, *лева* < **lěvь*, **lěva*, проте правдоподібним може бути й децю інше його пояснення. Нашу увагу привернуло блр. діал. ім’я *леўка* в значенні ‘черпак для виливання води з човна’ [Касьпяровіч: 177], *леўка* ‘кухлик, черпак із короткою ручкою для виливання води з човна’ [Баханькоў: 223] < псл. **lěvьka* < **lěva* + *ька* < **lěvati*, яке також могло стати мотивуючою основою для мікротопоніма. Останній в такому разі варто кваліфікувати назвою-метафорою, пор. типологічно близькі назви Житомирщини: *Ковишик* – бол. на прав. березі р. Норин; Овруцьк. р-н [СМУ: 142], *Казан* – став, с. Осни Лугинськ. р-ну [СМУ: 138] та ін.

Виявлення мікротопоніма *Левка* становить цінний факт для пояснення ойконіма *Олевськ* як префіксально-суфіксального деривата.

2. *Лежебок* – торф., у долині р. Повчанка л. Жерева л. Ужа п. Прип'яті п. Дніпра [СГУ: 431]; Овруцьк. р-н Житомирськ. обл. [ТФ 2: 172]. Структурно мікротопонім *Лежебок*, а також два споріднених мн. ойконіма *Лежебоки* – кол. В'ятська губ. [Vasmer V: 91] належать до утворень типу *composita*. Якщо потамонім мотивується апелятивом *лежебок*, то в основі ойконімів закріпився антропонім *Лежебок* із *лежебок*, властивий східним слов'янам у значенні 'ледар, нероба'. Іменник *лежебок* із псл. *ležebokъ, що входить до складу композитних коротких прикметників праслов'янської доби з другим складовим компонентом *бокъ* типу *bělobokъ, *krivobokъ тощо [ЭССЯ 2: 68; 12: 165; 14: 165]. Його семантика, здавалося б, мала реалізуватися насамперед в антропонімії, проте в доступних нам українських джерелах такий антропонім відсутній. Українцям здебільшого притаманне прізвище *Лежень* [Горпинич, Корнієнко 131; ОКІУМ], зумовлене апелятивом *лэжень* / *лэжинь* 'лежебока' [ЕСУМ 3: 212].

Топонім *Лежебок* з огляду на компонент *бок* можна зіставляти з гідронімом *Велибок* – стр., пр. Кремної л. Жерева п. Ужа п. Прип'яті; с. Кам'яногірка Ємільчинськ р-ну Житомирськ. обл. [СГУ: 84], що певним чином указує на псевдогерманізм останнього. Обидві ці назви – потенційні гідронімії утворення, що виникли на базі складових компонентів: *лежати* та *бік* і словосполучення *великий бік*.

3. *Любідва* – оз., сс. Оране, Прибірськ Іванківськ. р-ну Київськ. обл. [МЕ 1964]. Тут же, в Іванківськ. р-ні, існував х. *Любидва* [АТПУ: 269], названий за контактним мікрогідронімом. Сучасне *Любідва* – фонетично вторинна форма з *Любітва, яка постала внаслідок асиміляції за дзвінкістю. *Любітва структурно однотипна з рядом слов'янських гідронімів, зокрема, з *Моства* – дві річки на Житомирщині: одна в бас. Ужа п. Прип'яті; протікає через нп Каленське, Ходаки, Купеч Коростенськ. р-ну [Анк. 1988, 1991], а друга тече в с. Йосипівка Малинськ. р-ну [СГУ: 376], блр. гідронімом *Маства* – пр. Ствиги [Жучкевич: 248], рос. префіксальним гідронімом *Измоства* – р., л. Течі п. Угри; бас. Оки [Смолицкая: 46], а також з блр.

Мытва – р., п. Прип'яті; Гомельська обл. [Жучкевич: 248] та її відповідником у Польщі – *Mytva* – гідронім у бас. Одри [НО: 93]. Об'єднує ці водні назви спільний формант *-tva*. Відомо, що всі *nomina actionis* на *-tva* – віддієслівні за походженням [Куркіна: 174], поміж них чималу частину займають географічні терміни, пор. укр. діал. (волинськ.) *пратва́* 'штучно викопане водоймище для прання' [Данилюк: 77], рос. діал. *рытва* 'яма' [СРГСУ IV: 98], сюди ж додамо реконструйований на базі гідроніма *Моства* термін **моства < *mostva (: *mostiti)* 'загата; укласти настил із деревин' [Карпенко: 136]. Архаїчна модель, фіксація на несуміжних ареалах гідроніма *Мытва* дали підстави Т.М.Богоедовій віднести його до праслов'янізмів **Mytva < *mytva (: *myti)* [Богоедова: 148].

Для лімноніма **Любитва* відсутня апеллятивна підтримка, проте теоретична можливість відновлення апеллятива **любитва < *l'ubitva*, мотивованого дієсловом **l'ubiti*, досить реальна. У конкретному випадку навіть не так важливо пройшов мікротопонім апеллятивну стадію чи оминув її, для нас примітна архаїка самої моделі, яка може претендувати на праслов'янську.

4. *Любодень* – торф., на лівій другій терасі р. Уборть п. Прип'яті п. Дніпра [СГУ: 577]; 9 км на півд. захід від смт Олевськ Житомирськ. обл. [ТФ 2: 147]. Найменування походить від композита **L'ubodень*, реконструкція якого відсутня в ЕССЯ. Зважаючи на семантику складових компонентів композита, теоретично можлива його реалізація також в антропонімії.

5. *Омеля* – торф., на правій другій терасі р. Уборть п. Прип'яті п. Дніпра [СГУ: 577]; 8,5 км на півн. захід від смт Ємільчине Житомирськ. обл. [ТФ 2: 203]. Поряд, у с. Рудня-Іванівська Ємільчинськ. р-ну, зафіксовано споріднений топонім – ур. *Омеля*. В основі назв найімовірніше закріпився географічний термін *омеля*, пор. рос. діал. *омеля́* 'мілке місце в річці' [ЯОС 7: 44]. Це важливе доповнення для відновлення псл. праформи **obměl'a* поруч з уже існуючими реконструкціями **obmělъ / *obmělъ* [ЭССЯ 28: 59]. У сучасній українській мові простежується лише словоформа *обміль* 'мілина',

що подається з ремаркою *рідк.* [СУМ V: 539], але вона ще активнодіюча в говорах, пор. (поліськ.) *обміл*, *обмэль*, *обміль* ‘мілина на річці’ [Черепанова: 144], на Кіровоградщині – *обміль* ‘мілина на річці’, ‘острів на річці’ [Громко, Лучик, Поляруш: 132].

Ховмáч – бол., с. Володарка Поліськ. р-ну Київськ. обл.; *Хоўмáч* [МЕ 1985]. Може зіставлятися з такими поміна ргоргіа, як *Ховми* – ойконім у Корюківськ. р-ні Чернігівськ. обл. [АТУ: 336], блр. *Хоўмы* – мікротопонім біля с. Любани на Славгородщині [Яшкін: 200], *Хоўм* – мікротопонім на Могильовщині [МБ 247] та ін. Усі наведені форми з характерною для східнослов’янських мов заміною плавного *л* на *в*, властивою структурі *tblt*. Сучасне *Ховмач* сягає первісного **Холмач* < **Хълтаць*. Дери́ваційною базою для нього слід визнати **Хълмакъ* (**Хълмакъ* > *Хълтаць*). В основі таких назв убачаємо давні географічні терміни, континуанти яких досі зберігаються в слов’янських мовах. Так, термін **холмач* прочитується завдяки рос. діал. *холмачок* ‘невеликий острівець, сухе місце на болоті з паростю’, *ховмачок* ‘те саме’ [СРГНО: 569, 571], блр. діал. *халмак* ‘пагорбок’ [СБГ 5: 284-285], с.-х. *хумак* = *хумац* ‘пагорбок, невелике підвищення’ [Толстой: 653]. Останній апелятив мотивує основи ойконімів *Нитас* у Хорватії, Боснії та Герцеговині [Іп. т.: 202]. Семантичним і структурним синонімом гелоніма *Ховмач* можна визнати укр. *Горбач* – бол. у с. Ворокомле Камінь-Каширськ. р-ну Волинськ. обл. [СМУ: 27], *Горба́ч* – гідронім у бас. Десни; Щорськ. р-н Чернігівськ. обл. [СГУ: 148], *Горбач* – антропонім [ОКІУМ] тощо.

ЛІТЕРАТУРА

Анк.: Анкета Інституту української мови НАН України

Аркушин: Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок. – Луцьк: Редакційно-видавнич. відділ “Вежа”, 2000. – Т. 1. – 353 с.

АТПУ: Українська РСР: Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 р. – К.: Укрполітвидав, 1947. – 1064 с.

- АТУ: Українська РСР: Адміністративно-територіальний устрій на 1 січня 1987 року. – К.: Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1987. – 504 с.
- Баханькоў: Баханькоў А. Я. З рыбалоўнай лексікі Полаччыны // З народнага слоўніка. – Мінск: Навука і тэхніка, 1975. – С. 218–225.
- Богоедова: Богоедова Т. Н. Полесская *Мытва* и родственные названия // Надзённыя праблемы лексікалогіі і анамастыкі славянскіх моў: Зборнік навуковых артыкулаў. – Мазыр, 2006. – С. 147–149.
- Горпинич, Корнієнко: Горпинич В. О., Корнієнко І. А. Прізвища Дніпровського Припоріжжя (словник). – Дніпропетровськ: Пороги, 2003. – 269 с.
- Громко, Лучик, Поляруш: Громко Т. В., Лучик В. В., Поляруш Т. І. Словник народних географічних термінів Кіроводини. Київ – Кіровоград: 1999. – 221 с.
- Данилюк: Данилюк О. К. Словник народних географічних термінів Волині. – Луцьк: 1997. – 103 с.
- ЕСУМ: Етимологічний словник української мови / Під ред. О. С. Мельничука. – К.: Наук. думка, 1989. – Т. 3. – 549 с.
- Жучкевич: Жучкевич В. А. Краткий топонимический словарь Белоруссии. – Минск: Изд-во Белор. ун-та, 1974. – 447 с.
- Карпенко: Карпенко О. П. Гідронімікон Центрального Полісся. – К.: Київ, 2003. – 317 с.
- Касьпяровіч: Касьпяровіч М. І. Віцебскі краёвы слоўнік (матар'ялы). – Віцебск: Заря запада, 1927. – 371 с.
- Куркина: Куркина Л. В. Диалектная структура праславянского языка по данным южнославянской лексики. – Ljubljana: 1992. – 260 с.
- МБ: Мікратапанімія Беларусі: Матэрыялы. – Мінск: Навука і тэхніка, 1974. – 326 с.
- МЕ: Матэрыялы экспедыцыі
- ОКІУМ: Ономастычна картотека Інституту української мови НАН України

- СБГ: Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча. – Мінск: Навука і тэхніка, 1986. – Т. 5. – 563 с.
- СГУ: Словник гідронімів України / Ред. колегія: А.П.Непокупний, О.С.Стрижак, К.К.Цілуйко. – К.: Наук. думка, 1979. – 780 с.
- Смолицкая: Смолицкая Г. П. Гидронимия бассейна Оки (Список рек и озер). – М.: Наука, 1976. – 403 с.
- СМУ: Словник мікрогідронімів України: Волинь, Житомирщина, Запоріжжя, Київщина, Кіровоградщина, Черкащина / Під ред. О. П. Карпенко. – К.: Обереги, 2004. – 440 с.
- СРГНО: Словарь русских говоров Новосибирской области / Под ред. А.И.Федорова. – Новосибирск, Наука, 1979. – 605 с.
- СРГСУ II: Словарь русских говоров Среднего Урала. – Свердловск, Изд-во Уральск. ун-та, 1971. – Т. II. – 214 с.
- СРГСУ IV: Словарь русских говоров Среднего Урала. – Свердловск, Изд-во Уральск. ун-та, 1983. – Т. IV. – 136 с.
- СРНГ: Словарь русских народных говоров / Под ред. Ф. П. Сорокалетова. – Л.: Наука, 1980. – Вып. 16. – 376 с.
- СУМ: Словник української мови. – К.: Наук. думка, 1974. – Т.5. – 840 с.
- Толстой: Толстой И. И. Сербско-хорватско-русский словарь. – М.: Сов. энциклопедия, 1970. – 735 с.
- ТФ: Торфяной фонд УССР. – М.: 1959. – Т. 2.
- Черепанова: Черепанова Е. А. Народная географическая терминология Черниговско–Сумского Полесья. – Сумы: 1984. – 274 с.
- ЭССЯ: Этимологический словарь славянских языков: Праслав. лекс. фонд / Под ред. О.Н.Трубачева. – М.: Наука, 1974–2003. – Вып. 1–30.
- ЯОС 5: Ярославский областной словарь: Учеб. пособие / Науч. ред. Г.Г.Мельниченко. – Ярославль: Ярославский гос. пед. ин-тут, 1986. Вып. 5. – 131 с.

- ЯОС 7: Ярославский областной словарь: Учеб. пособие / Науч. ред. Г.Г.Мельниченко. – Ярославль: Ярославский гос. пед. ин-тут, 1988. Вып. 7. – 107 с.
- Яшкін: Яшкін І. Я. Беларускія геаграфічныя назвы: Тапаграфія. Гідралогія. – Мінск: Навука і тэхніка, 1971. – 255 с.
- НО: Hydronimia Odry: Wykaz nazw w układzie hydrograficznym /Praca zespołowa pod red. H.Borka. – Opole: Instytut Śląski, 1983. – 350 s.
- Im.m.: Imenik mesta: Pregled svih mesta i opština, narodnih odbora srezova i pošta u Jugoslaviji. – Beograd: Izdanje “Službenog lista FNPJ”, 1956. – 499 s.
- Kucała: Kucała M. Porównawczy słownik trzeck wsi małopolskich. –Wrocław: PAN, 1957. – 403 s.
- Zaimov: Zaimov J. Bulgarische Gewässernamen II // Zeitschrift für Slawistik. – Berlin: 1961. – Bd 6, H. 2.
- Vasmer: Russisches geographisches Namenbuch / Begr. von M. Vasmer. – Wiesbaden: 1971 – Bd V. – 720 s.

Olga Karpenko. Etimological notes on microtoponymy of Polissya.
Slavonic antiquity is studied on the base of the material of stagnant basins with their subsequent etymological interpretation. The improper vocabulary is reconstructed on the base of nomina propria.

Key words: *microtoponym, etymology, praslavonic word, composite.*

Наталія Колесник (Чернівці)

АПЕЛЯЦІЙНА СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ОНІМІВ - ДЕМІНУТИВІВ У ФОЛЬКЛОРІ

Досліджено особливості використання демінутивних власних назв у сфері апеляції на матеріалі пісенного фольклору.